

СПИРИДОН ИЕРОСХИМОНАХ, ИСТОРИЯ ВО КРАТЦЕ О БОЛГАРСКОМ НАРОДЕ СЛАВЕНСКОМ СОФИЯ, 1992, 269 СТР.

През 1992 г. се навършиха 200 год. от написването на "История во кратце о болгарском народе славенском" на йеросхимонах Спиридон. Плод на родолюбието на своя автор, тя не споделя уникалната съдба на Паисиевата история, не се превръща в будител на народния дух. Въпреки това Спиридоновата история заема съществено място в развитието на възрожденската ни историопис.

Инициативата на частното издателство "ГАЛ-ИКО" — София за юбилейно фототипно издание на Спиридоновата история заслужава признание и насърчение. Книгата е първото фототипно и изобщо второ издание след подготвеното от В. Златарски в 1900 г. "История" — та е издадена с конкурс на Националния център за книгата и със съдействието на Българската археологическа комисия при Народната библиотека "Св. св. Кирил и Методий". Консултант е проф. Божидар Райков.

Изданието се състои от три обособени части — предговор, факсимиле от ръкописа и фототипно възпроизвеждане на въведението от изданието на проф. Васил Златарски.

Предговорът по своя обем и съдържание е опит за цялостна студия за живота и делото на йеросхимонах Спиридон от ст. н. с. Боряна Христова. В него авторката се е опитала на основата на досегашните проучвания и собствени наблюдения да отговори на най-съществените питання за историка Спиридон и труда му. Солидно аргументирана е идеята, че преходът към новата българска литература през Възраждането е свързан категорично със създаването и развитието на историописния жанр в нашата книжнина през втората половина на XVIII век. В специфичния социален климат на българския възрожденски XVIII век историческото писание се оказва и по форма и по съдържание жанр, от който обществото има най-голяма нужда. Събуждането на спомена за свободната българска държава се оказва необходима предпоставка за национална еманципация. Най-същественото проявление на историописния жанр от XVIII век са съчиненията от т. н. Паисиева школа, в това число и "История во кратце..." на йеросхимонах Спиридон.

Биографичния очерк за отец Спиридон е построен почти изцяло по достигнатото от Васил Златарски. Коригирана е тезата му, заимствана от руския познавач на православния Изток епископ Порфирий Успенски, според когото Спиридон завършил живота си в Света гора, като е убит или се е удавил в морските води. Б. Христова използва откритите наскоро от Божидар Райков два славянски записа в ръкописна гръцка църковна певческа книга, съхранявана в Рилския манастир, които съществено промениха представата за жи-

тейската участ на йеросхимонах Спиридон. Според тях той е починал на 10 септември 1824 г. в риломанастирския скит-постница Черней, днес несъществуващ. Също става ясно, че в миналото Спиридон е бил свещеник от бялото духовенство, разделил се доброволно с жена си и приел монашество.

Авторката на предговора описва накратко другите четири известни днес (освен "История"-та) ръкописни трудове на отец Спиридон. Най-интересният от тях е откритият наскоро в архива на покойния акад. Иван Дуйчев ръкопис; съдържащ оригинално съчинение на Спиридон — разясняване и отричане на съществували в началото на XIX в. ереси във влашките земи.

Напълно оправдано Б. Христова е отделила най-много място на анализ на съдържанието на Спиридоновата "История во кратце...". Още в началото са отбелязани слабостите при композирането на историческия материал в нея. Това дава основание на Христова да предложи едно "субективно" и съвсем условно деление на историята на 11 сравнително обособени части. Тя не отминава и един задължителен елемент от историографския анализ — използваните от Спиридон извори. Тази част от предговора е всъщност преразказ на добре известните заключения на В. Златарски. Споменати са като извори трудовете на Димитрий Ростовски, Цезар Бароний (в руски превод), Йоан Зонара, фолклорни източници и др. На основата на сравнение на текста на отец Спиридон с известния разказ на книжовника Исай Серски за турското нашествие, Б. Христова достига до извода, че Спиридон е познавал и ползвал тази приписка.

Специално внимание е отделено на въпроса за езика на Спиридоновата история. Опирайки се на конкретни факти, Б. Христова приема, че езикът му (както и на другите писмени текстове от XVIII в.) е съвкупност от три основни системи — традиционна старобългарска норма, книжовен език на народна основа и църковнославянско езиково влияние.

От изключителна важност за Спиридоновата история, както и изобщо за творбите от Паисиевата историописна школа е проблемът за нейното разпространение. От Спиридоновата история ни е познат само един препис, предназначен за родния град на книжовника — Габрово. На основата на палеографски анализ, Б. Христова поправя създалото се мнение, че габровецът Петко Манафов е преписвачът на "История во кратце...". Според нея Манафов не е преписвачът, а вероятно първият читател, който също пожелал да я препише.

Подчертана е ролята на Спиридоновата история за създаването на нов историографски труд, възникнал през първата четвърт на XIX век в Рилския манастир — т. н. Рилска преправка. Компилацията е създадена на базата на Паисиевия труд и Спиридоновата история. Рилската преправка също започва да се преписва и разпространява, като всеки следващ книжовник извършва определени промени. Чрез този механизъм Спиридоновата история се вписва органично в българския литературен живот от първата четвърт на XIX век.

Най-съществената част от предговора са отговорите, които Б. Христова дава на двата въпроса. Тя се опитва да очертае приноса и мястото на Спири-

дон във възрожденския историописен процес. Смята, че неговото съчинение наред с това, че до голяма степен носи компилативен характер, притежава и оригинални черти. Една от тях е ценностната система на автора. За него първенстващо място в българската история заемат делата и подвизите на силните и могъщи владетели. Важни и съществени моменти за него са: покръстването, създаването на самостоятелна българска Патриаршия, както и появата на славянската азбука. Тази ценностна ориентация е изцяло обусловена от народно-самосъзнание и самочувствие на автора. Своята основна задача Спиридон вижда в събуждането на спомена за миналото на българския народ. В същото време Б. Христова не пропуска да отбележи, че у Спиридон все още силно присъстват принципите на християнския провиденциализъм и универсализъм.

Тази част от предговора задължително би трябвало да има по-пространен характер и да включва наблюдения и върху определени по-слаби страни от труда. В обемистото си съчинение Спиридон е затрупан от обилен и противоречив изворов материал. За разлика от Паисий, той твърде трудно се ориентира в него. Спиридон не успява да използва напълно за възраждането на патриотичната гордост на българина такива славни моменти от историята ни като царуването на Симеон и неговия "Златен век", възстановяването на българската държава при Асеновци и др. До голяма степен събраното и подредено от Спиридон историческо знание остава изпразнено от патриотичното възвисяване на паисиевата история.

В предговора си Б. Христова се опитва да отговори и на въпроса за връзката между Паисиевата и Спиридоновата история. Тя изцяло се съобразява с наложената още от Златарски схема-в началото е Паисиевата история, след това се появява Зографската история като неин съкратен вариант и накрая Спиридон в своята творба ползва анонимния зографец, наричайки труда му "другия летопис". Защитена е идеята за пряка и едностранно ориентирана връзка между трите историописни паметника. Странно и необяснимо е, че авторката на предговора, въпреки че споменава в библиографските си бележки известната студия на Ю. Трифонов върху Зографската история (Сп. на БАН, кн. LX, С, 1940, 1-66), фактически не се съобразява с неговите изводи. В едно от своите най-авторитетни изследвания Юрдан Трифонов аргументирано защитава идеята, че основен извор за анонимния зографец е не Паисий, а "Razgovor ugodni naroda slovinskoga" на далматинския монах Андрия Качич Миошич от 1756 г. Трифонов достига до мисълта, че Зографската история в нейния първоначален вид е завършена преди Паисиевата история, най-вероятно във втората половина на 1761 год. В работата си Трифонов посочва много конкретни особености на Зографската история. Анонимният зографец си поставя за цел да състави кратко изложение на българската история, затова в повечето случаи съобщава само дела, без да се спира на мотивацията на техните извършители. Пред него изобщо не стои задачата да прослави българите и чрез това да възбуди родолюбие и народна гордост у читателя. В Зографската история отсъства божията воля като фактор в

човешката история, защото авторът ѝ изобщо не търси обяснението в историческия процес. Съществуват множество характерни особености на Зографската история, които ни дават възможност да зададем въпроса: Доколко Зографската история е неотделима част от паисиевата историописна школа, не е ли тя по-скоро едно късно проявление на средновековната летописна традиция? Изобщо въпросът за връзките между Паисиевата, Зографската и Спиридоновата история явно е изключително сложен и се нуждае от прецизно проучване.

След обширния увод, следва същинската част-фотопитно възпроизвеждане на автографа на "История во кратце..." по ръкопис, съхраняван в Държавната публична библиотека "Салтиков-Шчедрин" в Санкт-Петербург под сигнатура Q .IV. 333. Трябва да се отбележи много качественото възпроизвеждане на оригиналния текст, елемент от прецизното полиграфично изпълнение на цялата книга.

Изданието завършва с фотографичен възпроизвод на предговора към изданието на Спиридоновата история от 1900 г., дело на проф. В. Златарски, който остава и в момента най-сериозното изследване върху труда на габровския монах.

НИКОЛАЙ ПРОДАНОВ